

การสืบทอดภูมิปัญญาเรื่องเล่าท้องถิ่น เพื่อพัฒนาวิถีชีวิตของชุมชน ในแอ่งสกลนคร

THE TRANSMISSION OF FOLK NARRATIVES WISDOM FOR DEVELOPING THE WAYS OF LIFE IN SAKONNAKHON BASIN COMMUNITY

ปฐิมา บุญปก
Pathima Boonpok
หทัยรัตน์ ทับพร
Hatairath Tubporn
อัควิทย์ เรืองรอง
Akhawith Ruengrong

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีจุดประสงค์เพื่อ 1) วิเคราะห์ภูมิปัญญาเรื่องเล่าท้องถิ่นเพื่อพัฒนาวิถีชีวิตของชุมชนในแอ่งสกลนคร 2) วิเคราะห์การสืบทอดภูมิปัญญาเรื่องเล่าท้องถิ่นเพื่อพัฒนาวิถีชีวิตของชุมชนในแอ่งสกลนคร และ 3) นำเสนอแนวทางการสืบทอดภูมิปัญญาเรื่องเล่าท้องถิ่นเพื่อพัฒนาวิถีชีวิตของชุมชนในแอ่งสกลนคร การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยใช้วิธีการศึกษาเอกสาร การศึกษาภาคสนาม การสังเกตแบบมีส่วนร่วม การสัมภาษณ์เชิงลึก และการประชุมกลุ่มผู้ทรงคุณวุฒิ ผลการวิจัยพบว่า 1. ภูมิปัญญาเรื่องเล่าท้องถิ่นเป็นผลของการประกอบสร้างจากความเชื่อในสิ่งเหนือธรรมชาติ ความเชื่อทางศาสนา การบอกเล่าความเป็นมาของสถานที่ สิ่งที่มีในท้องถิ่น การดำรงชีวิต การปฏิบัติตามธรรมเนียม วัฒนธรรม ประเพณีส่วนบุคคล และประเพณีสังคม 2. การสืบทอดเรื่องเล่าท้องถิ่นพบว่าการสืบทอดด้วยการเล่าต่อกันมา สืบทอดด้วยการศึกษาเล่าเรียน สืบทอดตามโอกาสงานบุญ ประเพณี พิธีกรรม การแสดง สืบทอดผ่านสื่อสังคม สืบทอดด้วยการสร้างสัญลักษณ์ และสืบทอดด้วยการท่องเที่ยว 3. แนวทางการสืบทอดและการพัฒนาพบว่า 1) ฝ่ายที่เกี่ยวข้องกำหนดนโยบายต้องกำหนดนโยบายเพื่อการสืบทอดและพัฒนาให้ยั่งยืน 2) สถาบันการศึกษาจัดทำเป็นหลักสูตรให้มีการเรียนการสอน 3) ชุมชนท้องถิ่นมีศูนย์การเรียนรู้ และจัดกิจกรรมอย่างจริงจังอย่างต่อเนื่อง 4) สืบทอดผ่านช่องทางการสื่อสารสังคม 5) ส่งเสริมการท่องเที่ยวชุมชนแบบยั่งยืน เรื่องเล่าท้องถิ่นมีบทบาทสำคัญในการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ความเป็นพวกพ้องเดียวกันของคนในกลุ่มวัฒนธรรมแอ่งสกลนครไว้ด้วยกัน ทำให้เกิดการสร้างลักษณะร่วมทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาอันเกิดจากพลังความเชื่อ พลังศรัทธา และวิถีแห่งการปฏิบัติที่ส่งผ่านสืบทอดกันมาจากบรรพชน

คำสำคัญ แอ่งสกลนคร เรื่องเล่า ภูมิปัญญา การสืบทอด การพัฒนา

Abstract

The objectives of this research were 1) to analyze folk narratives for developing the ways of life in Sakon Nakhon Basin Community 2) to analyze the transmission of folk narratives wisdom for developing the ways of life in Sakon Nakhon Basin Community and 3) to present ways of transmitting folk narratives wisdom to develop the ways of life in Sakon Nakhon Basin Community. This was the qualitative research which studied on the related documents, field-work studies, in-depth interview, participant observation and attending panel discussion among experts who live in the Sakon Nakhon Basin. The results of the research was founded as followed: 1. The folk narratives' wisdom derives from human's belief in supernatural, religion, local history, local resources, ways of life, traditions, cultures, life and social

customs. 2. The transmission of folk narratives' wisdom has been inherited from the previous days via oral literature, education and social activities such as social traditions, rituals, performances, social media, signs and tourism. 3. There were 5 means to transmit folk narratives and community development; 1) Policies have to be effective in order to create sustainability for folk narratives' transmission and community development 2) Education institutions should set a curriculum containing the study of folk narratives 3) Information Center or Community Learning Base should be established with a long-term activity promoting 4) Transmission of folk narratives should be promoted via social networks 5) Sustainable local tourism should be supported. The important role of folk narratives is unifying the communes in Sakon Nakhon Basin who share the same root of culture and creating their cultural characteristics based on their beliefs, faith and traditions deriving from their ancestors.

Keywords : Sakon Nakhon Basin, Narratives, Wisdom, Transmission, Development

บทนำ

การถ่ายทอดเรื่องราวต่างๆ ของท้องถิ่นแบบมุขปาฐะเป็นช่องทางแห่งการสื่อสารอย่างหนึ่งของมนุษย์ การดำรงอยู่ของเรื่องราวที่เล่าสืบทอดกันมาจึงมีความหมาย มีความสัมพันธ์กับชีวิตของผู้คน การสืบทอดเรื่องราวของท้องถิ่นเป็นกระบวนการเก่าแก่ที่สื่อความคิด จินตนาการ การต่อสู้ ตลอดจนจนเป็นการให้ความรู้ และแลกเปลี่ยนความรู้ เรื่องเล่าท้องถิ่นเป็นสิ่งที่สามารถดำรงอยู่ได้ในสังคมมาช้านานด้วยความผูกพันกับชีวิต จิตใจ ประเพณี และวัฒนธรรมของมนุษย์ เมื่อผู้มาเยือนจากต่างถิ่นได้สนทนาถามไถ่เรื่องราวของคนท้องถิ่น คนท้องถิ่นย่อมได้โอกาสในการบอกเล่า ถ่ายทอดเรื่องราวของหมู่บ้านตนให้กับผู้มาเยือนได้รับทราบ การเล่าเรื่องมีหลายแบบ เช่น เล่าย้อนกลับไปถึงสิ่งแรก มีเล่าอธิบายความเป็นมาของสิ่งต่างๆ ในท้องถิ่น อันเป็นมูลเหตุมาจากความเชื่อที่นำสู่การปฏิบัติ และกลายเป็นธรรมเนียมประเพณีที่ปรากฏอยู่ในสังคม เรื่องเล่าท้องถิ่นจึงเปรียบเสมือนเป็นองค์รวมของหลายสิ่งในท้องถิ่น เสมือนเป็นหลักยึดเหนี่ยวจิตใจผู้คนให้มีหลักปฏิบัติตามครรลองทางสังคมที่ยึดมั่น สืบสานกันมาช้านาน การศึกษาทำความเข้าใจมนุษย์ในสังคมท้องถิ่นต่างๆ ผ่านเรื่องราวของท้องถิ่นจึงเป็นการศึกษาความคิด โลกทัศน์ วิถีทางวัฒนธรรม ช่วยสร้างให้เกิดความเข้าใจ และเข้าถึงปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและการพัฒนามนุษย์ (สุเทพ สุนทรภะสิทธิ์, 2548: 50)

เรื่องเล่าเป็นสิ่งที่คงอยู่คู่กับท้องถิ่น เป็นการเก็บรักษาสิ่งที่แฝงมากับเนื้อหาของเรื่องที่ได้รับการถ่ายทอดส่งต่อกันมาจากอดีต โดยในภูมิภาคต่างๆ ของประเทศไทยล้วนมีเรื่องเล่าที่ควรค่าแก่การศึกษาเพื่อทำความเข้าใจกับวิถีชุมชน เข้าใจวิถีปัจจุบันที่สืบสานมาจากอดีต เพื่อทำความเข้าใจกับความคิด ภูมิปัญญา คุณค่าของคนในสังคมที่สื่อความคิด ด้วยวิธีการบอกเล่าเรื่องราวความเป็นมาของตน (สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2549: 24) ในท้องถิ่นต่างมีเรื่องเล่าที่สะท้อนรากเหง้าและตัวตนของกลุ่ม ดังเช่นเรื่องเล่าของผู้คนที่อาศัยอยู่ในเขตพื้นที่แอ่งสกลนครของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เป็นพื้นที่ที่มีเรื่องเล่าเกี่ยวกับวิถีแห่งความศรัทธา ศาสนา ความเชื่อ ความศักดิ์สิทธิ์ เรื่องเล่าที่เกี่ยวกับพื้นที่ สถาปัตยกรรมศาสตร์ เรื่องเกี่ยวกับกลุ่มชาติพันธุ์ การต่อสู้ และการต่อรอง ฯลฯ เรื่องเล่าสำคัญในท้องถิ่นแอ่งสกลนครที่สะท้อนให้เห็นถึงวิถีแห่งความศรัทธาของคนท้องถิ่นคือเรื่องเกี่ยวกับพระธาตุส่วนนอกของพระพุทธเจ้าที่เรียกว่า "อูร์งคราตุ" หรือ "อูร์งคันทาน" เรื่องนี้เดิมเล่าสืบทอดกันมาแบบมุขปาฐะ แต่ต่อมาได้รับการบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษร (อุตร จันทวัน, 2555: บทนำ) จุดเด่นของการเล่าเกี่ยวกับอูร์งคราตุคือการให้ข้อมูลที่แสดงถึงพลังศรัทธาของคนท้องถิ่นด้านศาสนาและความเชื่อ โดยกล่าวถึงเรื่องราวการเดินทางของพระอรหันต์เพื่ออัญเชิญพระอูร์งคราตุมาประดิษฐาน ณ ดินแดนพระธาตุพนม ความยิ่งใหญ่ของเรื่องอูร์งคราตุเริ่มต้นจากธาตุขององค์พระศาสดาที่เชื่อมโยงให้กษัตริย์แห่งเมืองต่างๆ แสดงความสามัคคีร่วมกันสร้างพระธาตุพนม เรื่องอูร์งคราตุโยงใยข้องเกี่ยวกับที่มาของสถานที่ศักดิ์สิทธิ์หลายแห่งในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เช่น พระธาตุภูเพ็ก พระธาตุนารายณ์เจงเวง พระธาตุเชิงชุม พระธาตุ โพนทอง พระธาตุบังพวน ฯลฯ (สุรัชย์ ชินบุตร, 2558: 143-144) และเกี่ยวข้องกับความมหัศจรรย์เหนือธรรมชาติของเหล่าเทวดา นาค ครุฑ คนธรรพ์ ยักษ์ ที่เดินทางมาสักการะพระอูร์งคราตุ และช่วยสร้างเมืองใหม่ ณ หนองหานหลวงน้ำเขียงชุม หรือบริเวณพระธาตุเชิงชุม สถานที่สำคัญทางศาสนาหลายแห่งจึงมีการประกอบสร้างเรื่องให้สถานที่นั้นมีความขลัง ศักดิ์สิทธิ์ สำคัญ มีคุณค่าที่เก่าแก่และน่าศรัทธาเลื่อมใส

เรื่อง “ผาแดง-นางไอ่” “กระรอกเผือก” หรือ “อีแก้งเผือก” เป็นเรื่องเล่าที่คนในท้องถิ่นรู้จักกันดี การสังหารกระรอกเผือกซึ่งเป็นร่างแปลงของเจ้าชายพญานาคแล้วแล่นเนื้อแจกจ่ายชาวเมืองหนองหานนั้น ทำให้พญานาคโกรธแค้นและทำลายเมืองหนองหานให้ถล่มจมลงจนเกิดเป็นทะเลสาบ ผู้ที่รอดชีวิตคือผู้ที่มิได้บริโภคเนื้อกระรอก เรื่องเล่าท้องถิ่นจึงบอกเล่าความเป็นมาของสถานที่สำคัญในท้องถิ่น และผูกเรื่องให้เชื่อมโยงเข้ากับศาสนาและศรัทธา ในความรู้สึกรักของชาวท้องถิ่นแ่งสกลนครนั้น เรื่องเล่าต่าง ๆ ล้วนเป็นเรื่องที่ทรงคุณค่า และอาจเป็นเรื่องจริงที่เคยเกิดขึ้นมาแล้วในอดีต แม้แต่เรื่องย่อยในอุรังคนิทาน พบว่ามีการเล่าเนื้อหาเกี่ยวกับกลุ่มชาติพันธุ์ การต่อสู้ และการต่อรอง ของชนกลุ่มต่าง ๆ ที่อาศัยอยู่สองฝั่งโขง และบอกเล่าเกี่ยวกับความเคลื่อนไหวของผู้คนแต่ละกลุ่มในดินแดนภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เนื้อหาของเรื่องย่อยในตำนานอุรังคนิทานสอดคล้องกับหลักฐานทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีที่พบว่าดินแดนประเทศไทยและเอเชียอาคเนย์มีกลุ่มชนหลากหลายเข้ามาอาศัยอยู่ ในช่วงแรกได้รับอิทธิพลจากอารยธรรมอินเดีย ทำให้เกิดรูปแบบการปกครองแบบอาณาจักร ชาวขอมได้สร้างอาณาจักรและขยายอำนาจเข้ามาในเขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือและดินแดนลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา (ละโว้) ในเวลาต่อมาเมื่ออำนาจของพวกขอมเริ่มเสื่อมลง ชาวไทยและชาวลาวต่างรวมกลุ่มของตนสร้างอาณาจักร และต่างขยายอำนาจสู่ดินแดนภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (สุภัทรดิศ ดิศกุล, 2535: 7)

เรื่องเล่าท้องถิ่นจำนวนมาก ชาวบ้านมักจะเชื่อกันว่าเป็นเรื่องจริงที่เคยเกิดขึ้นแล้วในอดีต เรื่องเหล่านี้มีการสร้างความสมจริง หรือทำให้ยังคงมีชีวิตอยู่ในความทรงจำของชาวท้องถิ่นตลอดไปด้วยการตั้งชื่อสถานที่จริงทางภูมิศาสตร์ให้สัมพันธ์กับชื่อที่ปรากฏในเรื่องเล่า ทำให้เรื่องเล่าท้องถิ่นปรากฏเป็นรูปธรรมสัมพันธ์กับถิ่นที่อยู่อาศัยในชีวิตประจำวัน การเรียกชื่อสถานที่จึงเป็นการตอกย้ำความเป็นมาในอดีตให้คนรุ่นหลังได้รู้จักเรื่องราวความเป็นมาของท้องถิ่นตน

เนื้อหาของเรื่องเล่าท้องถิ่นในเขตแ่งสกลนคร เช่น “เรื่องฟานดอน” กับ “พระธาตุ” พบว่ามีการเล่าบางฉากบางตอนของเรื่องให้สัมพันธ์กัน เรื่องฟานดอนกล่าวถึงการย้ายไปตั้งเมืองใหม่บริเวณพระธาตุเชิงชุม ส่วนเรื่องพระธาตุกล่าวถึงการสร้างพระธาตุเชิงชุม (ขุนศิริมัยสิทธิการ, 2509: 1-27) เรื่องเล่าทั้งสองเรื่องนี้เป็นตัวอย่างการทำให้สิ่งที่เป็นนามธรรมปรากฏเป็นรูปธรรมอย่างชัดเจน ทำให้สภาพธรรมชาติตามลักษณะทางภูมิศาสตร์ และซากโบราณวัตถุ โบราณสถานที่มีมนุษย์สร้างขึ้นไม่เป็นแต่เพียงวัตถุเท่านั้น แต่เป็นสิ่งที่มีความเป็นมา มีเรื่องเล่าเกี่ยวกับสิ่งนั้น การเล่าและการเล่าสืบทอดต่อกันมาเป็นการผลิตซ้ำที่ทำให้เรื่องเล่าต่าง ๆ ไม่มีวันสูญไปจากความทรงจำของคนท้องถิ่น เรื่องราวต่าง ๆ จึงเสมือนเป็นเรื่องที่มีชีวิต ทำให้ผู้ที่อยู่อาศัยในท้องถิ่นเกิดความผูกพัน ภาคภูมิใจกับท้องถิ่น เป็นการสร้างคุณค่าทางจิตใจและทางวัฒนธรรมของท้องถิ่น

การเล่าเรื่องท้องถิ่นในแ่งสกลนครยังคงเล่ากันมาอย่างต่อเนื่องนับจากอดีตจนถึงปัจจุบัน ทำให้เรื่องเล่าสามารถดำรงอยู่ได้เสมือนมีชีวิตข้ามกาลเวลา เรื่องเล่าแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติ และคนกับอำนาจเหนือธรรมชาติ การสืบทอดเรื่องเล่ากลายเป็นส่วนหนึ่งของการปลูกฝังให้เยาวชนตระหนักถึงคุณค่ารากเหง้าทางวัฒนธรรมในท้องถิ่นของตน ก่อให้เกิดการสร้างจารีต ประเพณี พิธีกรรม และสัญลักษณ์ที่ทำให้ผู้คนในท้องถิ่นใช้เป็นข้อตกลงร่วมกันที่จะต้องเชื่อฟังและปฏิบัติตาม เรื่องเล่าบางเรื่องได้ถูกสร้างขึ้นมาให้เป็นองค์ความรู้ที่เป็นรูปธรรม ดังเช่น การแสดงเกี่ยวกับเรื่องเล่า ขบวนแห่ตามประเพณีที่สะท้อนเรื่องเล่าของท้องถิ่น การนำเรื่องเล่าของท้องถิ่นมาอธิบายประกอบกับสถานที่และศิลปวัตถุที่ปรากฏ การตั้งชื่อสถานที่และศิลปวัตถุตามชื่อที่ปรากฏในเรื่องเล่าท้องถิ่นเป็นกระบวนการสืบทอดความเชื่อท้องถิ่นและถ่ายทอดความรู้สู่ลูกหลาน พร้อมทั้งผสมผสานองค์ความรู้ที่มีอยู่เดิมให้เข้ากันได้กับสภาพแวดล้อมและสภาพสังคมทุกยุคสมัยเพื่อการพัฒนาท้องถิ่นและพัฒนาประเทศ

การให้ความสำคัญกับภูมิปัญญาท้องถิ่นมีระบุไว้อย่างเป็นหลักการในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542 มาตรา 7 ในการจัดการศึกษา และการสร้างกระบวนการเรียนรู้เพื่อให้เกิดความเจริญงอกงามแก่บุคคลและสังคม เป็นกระบวนการเรียนรู้ที่มุ่งปลูกฝังจิตสำนึกที่ถูกต้อง เพื่อสร้างความภาคภูมิใจในความเป็นไทย รักษาวัฒนธรรม ประเพณี มรดกอันดีงามของท้องถิ่นและของชาติ (ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 116 ตอนที่ 74ก, 2542: 3) การศึกษาเรื่องเล่าของท้องถิ่นแ่งสกลนครมีความสำคัญต่อการพัฒนาชีวิตของคนท้องถิ่น มีคุณค่าในการฟื้นฟูจิตสำนึกร่วมในการเป็นพวกเดียวกัน เป็นการสร้างความเข้มแข็งให้กับท้องถิ่นด้วยรากฐานทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของท้องถิ่น เป็นการสืบทอดในสิ่งที่มีความสำคัญเกี่ยวข้องผูกพันกับตัวตนและวิถีของคนท้องถิ่นอันมีฐานมาจากรากเหง้าร่วมกันที่ยังคงรักษาความเป็นตัวตน

รักษากระบวนการคิด การใช้ภูมิปัญญาตามฐานวัฒนธรรมเดิมเพื่อให้สังคมมีฐานที่มั่นคง เหมาะสม เกิดประโยชน์ สามารถดำรงอยู่ได้ในสังคมต่อไป

วัตถุประสงค์

1. เพื่อวิเคราะห์ภูมิปัญญาเรื่องเล่าท้องถิ่นเพื่อพัฒนาวิถีชีวิตของชุมชนในแอ่งสกลนคร
2. เพื่อวิเคราะห์การสืบทอดภูมิปัญญาเรื่องเล่าท้องถิ่นเพื่อพัฒนาวิถีชีวิตของชุมชนในแอ่งสกลนคร
3. เพื่อนำเสนอแนวทางการสืบทอดภูมิปัญญาเรื่องเล่าท้องถิ่นเพื่อพัฒนาวิถีชีวิตของชุมชนในแอ่งสกลนคร

คำจำกัดความที่ใช้ในงานวิจัย

การสืบทอด หมายถึง การส่งผ่านเรื่องเล่าท้องถิ่นประเภทตำนานและนิทานประจำถิ่นของแอ่งสกลนครให้แก่คนในชุมชนหรือสังคม ทั้งในรูปแบบการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย

ภูมิปัญญา หมายถึง วิธีคิดของคนในอดีตที่สร้างสรรค์ขึ้นโดยใช้กระบวนการสื่อสารผ่านเรื่องเล่าท้องถิ่น ในการวางระเบียบแบบแผนและแนวทางปฏิบัติให้แก่คนในชุมชนยึดถือร่วมกัน เพื่อสร้างลักษณะร่วมให้คนในสังคมอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข

เรื่องเล่าท้องถิ่น หมายถึง เรื่องเล่าในแอ่งสกลนครที่ปรากฏอยู่ในรูปของตำนานพระธาตุ นิทานประจำถิ่น

การพัฒนาวิถีชีวิตของชุมชน หมายถึง การสร้างสำนึกของชุมชนด้านคุณธรรม จริยธรรม เพื่อนำไปสู่การพัฒนาสำนึกร่วมของชุมชนและสำนึกรักท้องถิ่นของตนเอง ผ่านภูมิปัญญาจากตำนานพระธาตุและนิทานประจำถิ่น

ชุมชนแอ่งสกลนคร หมายถึง กลุ่มคนท้องถิ่นในจังหวัดภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบนซึ่งมีความสัมพันธ์กับตำนานพระธาตุและนิทานประจำถิ่น งานวิจัยนี้ศึกษากลุ่มคนท้องถิ่นใน 4 จังหวัด ได้แก่ จังหวัดนครพนม จังหวัดสกลนคร จังหวัดอุดรธานี และจังหวัดหนองคาย

วิธีดำเนินการวิจัย

ขอบเขตพื้นที่ พื้นที่ที่ใช้ในการศึกษาเป็นพื้นที่ที่มีเรื่องเล่าท้องถิ่นเกี่ยวกับตำนานพระธาตุและนิทานประจำถิ่นในแอ่งสกลนครที่มีลักษณะร่วมและมีการสืบทอดเรื่องเล่าท้องถิ่นอยู่ในปัจจุบัน ทั้งนี้ผู้ทรงคุณวุฒิ 2 ท่าน คือ รศ.ดร.วิพนชัย หมั่นยิ่ง มหาวิทยาลัยนครสวรรค์ และ ดร.สุรัชย์ ชินบุตร มหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร เป็นผู้คัดเลือกพื้นที่ใน 4 จังหวัด 6 อำเภอ คือ 1) จังหวัดนครพนม อำเภอธาตุพนม 2) จังหวัดสกลนคร ได้แก่ อำเภอเมือง อำเภอพรรณานิคม 3) จังหวัดอุดรธานี อำเภอเมือง อำเภอกุมภวาปี 4) จังหวัดหนองคาย อำเภอเมือง

ขอบเขตเนื้อหา ในการศึกษาภูมิปัญญาเรื่องเล่าท้องถิ่นมุ่งศึกษาเนื้อหาเกี่ยวกับหลักคิดและหลักปฏิบัติที่สื่อสารผ่านเรื่องเล่าท้องถิ่น เพื่อสร้างลักษณะร่วมให้แก่คนในชุมชน และการศึกษาการสืบทอดภูมิปัญญาเรื่องเล่าท้องถิ่นมุ่งศึกษาเกี่ยวกับจุดมุ่งหมายและวิธีการสืบทอดเรื่องเล่าท้องถิ่นแก่คนในชุมชน

กรอบแนวคิดในการวิจัย

การวิเคราะห์ภูมิปัญญาเรื่องเล่าท้องถิ่นในแอ่งสกลนคร ผู้วิจัยวิเคราะห์ภูมิปัญญาเรื่องเล่าท้องถิ่นผ่านเอกสารและการสัมภาษณ์ เพื่อหาภูมิปัญญาผ่านองค์ความรู้ทางภาษาและวัฒนธรรม การสร้างคุณค่าภายในจากเรื่องเล่าท้องถิ่นที่นำมาสู่พลังขับเคลื่อนในชุมชนและท้องถิ่นที่ทำให้เกิดการพัฒนาคานจากรากฐานวัฒนธรรมดั้งเดิมที่มีอยู่ในสังคม การวิเคราะห์การสืบทอดภูมิปัญญาเรื่องเล่าท้องถิ่นเพื่อพัฒนาวิถีชีวิตของชุมชนในแอ่งสกลนคร ผู้วิจัยวิเคราะห์การส่งผ่านเรื่องเล่าท้องถิ่นซึ่งมีบทบาทสำคัญในการเชื่อมและยึดโยงความสัมพันธ์ของคนในกลุ่มวัฒนธรรมแอ่งสกลนครไว้ด้วยกัน ทำให้เกิดการสร้างลักษณะร่วมซึ่งเป็นภูมิปัญญาของคนในชุมชนที่มีความโดดเด่น การบอกเล่าเรื่องเล่าท้องถิ่นจากรุ่นสู่รุ่นจากอดีตสู่ปัจจุบันเป็นเครื่องตอกย้ำพลังความเชื่อ พลังความศรัทธา และย้ำเตือนความเป็นพวกพ้องเดียวกัน ภายใต้บริบททางสังคมและวิถีชีวิตที่

เปลี่ยนแปลงไป ชุมชนในแอ่งสกลนครมีการปรับเปลี่ยนแนวทางในการสืบทอดภูมิปัญญาเรื่องเล่าท้องถิ่นในตำรงอยู่ในชุมชนได้อย่างไร โดยไม่สูญหายไปตามกาลเวลาหรือเสื่อมถอยลงตามกระแสวัฒนธรรมแบบวัตถุนิยมจากสังคมภายนอก

ระเบียบวิธีการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้มีจุดมุ่งหมายในการศึกษาคุณค่าและวิเคราะห์การสืบทอดภูมิปัญญาเรื่องเล่าท้องถิ่นเพื่อพัฒนาวิถีชีวิตของชุมชนในแอ่งสกลนคร และนำเสนอแนวทางการสืบทอดคุณค่าภูมิปัญญาเรื่องเล่าท้องถิ่นของชุมชนในแอ่งสกลนคร โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ประกอบด้วย 4 ขั้นตอน คือ 1) ขั้นตอนที่ 1 การวิเคราะห์คุณค่าภูมิปัญญาเรื่องเล่าท้องถิ่นของชุมชนในแอ่งสกลนคร โดยใช้วิธีการศึกษาเอกสาร 2) ขั้นตอนที่ 2 การศึกษาและวิเคราะห์การสืบทอดภูมิปัญญาเรื่องเล่าท้องถิ่นโดยการศึกษาภาคสนามในชุมชนแอ่งสกลนครโดยใช้วิธีการสังเกต การสัมภาษณ์เชิงลึก (in depth interview) จากผู้ให้ข้อมูลหลัก (key informants) 3) ขั้นตอนที่ 3 นำเสนอร่างแนวทางการสืบทอดคุณค่าภูมิปัญญาเรื่องเล่าท้องถิ่นของชุมชนในแอ่งสกลนคร โดยเก็บข้อมูลการสนทนากลุ่ม (focus group discussion) และผ่านการตรวจสอบจากผู้ทรงคุณวุฒิทางด้านคติชนวิทยาและการศึกษา 4) ขั้นตอนที่ 4 สรุปและประมวลผลเพื่อเสนอแนวทางการสืบทอดภูมิปัญญาเรื่องเล่าท้องถิ่นของชุมชนในแอ่งสกลนครเพื่อพัฒนาวิถีชีวิตชุมชนในแอ่งสกลนคร

ผลการวิจัย

ภูมิปัญญาเรื่องเล่าท้องถิ่นเพื่อพัฒนาวิถีชีวิตของชุมชนในแอ่งสกลนคร

ผลการวิจัยพบว่า การบอกเล่าเรื่องราวของท้องถิ่นเป็นภูมิปัญญาความเชื่อ การอบรมสั่งสอนให้คนในท้องถิ่นได้รู้จักรากเหง้า เผ่าพันธุ์ ประวัติความเป็นมา และขนบธรรมเนียมประเพณีของท้องถิ่นตน เรื่องเล่าที่ชาวท้องถิ่นมีความเชื่อว่าเป็นศักดิ์สิทธิ์คือเรื่องเล่าเกี่ยวกับพระธาตุ ในดินแดนแอ่งสกลนครเป็นที่ตั้งของพระธาตุสำคัญจำนวนมาก เรื่องเล่าเกี่ยวกับอรัญคธาตุดูและพระธาตุนพนมนับเป็นเรื่องหลักที่ร้อยเรียงเชื่อมโยงเรื่องเล่าของพระธาตุดองคี่อื่นๆ ในแอ่งสกลนครให้เกี่ยวข้องกัน แก่นหลักของเรื่องเล่าเกี่ยวกับพระธาตุคือความศักดิ์สิทธิ์ของพระพุทธรูป พระบรมศาสดา พระบรมสารีริกธาตุ พระพุทธรูป พระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ ดังเช่นเรื่องราวของพระธาตุนพนมเป็นสถานที่บรรจุพระอรัญคธาตุดูพระพุทธรูป พระธาตุนารายณ์เจงเวงและพระธาตุนาเวียงนั้น เรื่องเล่าท้องถิ่นได้เล่าถึงจุดมูลเหตุในการสร้างเพื่อบรรจุพระอรัญคธาตุดู แต่เมื่อสร้างแล้วพระธาตุทั้งสองมีขนาดไม่เหมาะสมกับจะเป็นสถานที่บรรจุพระอรัญคธาตุดู พระมหากัสสปะจึงได้มอบพระอังคารธาตุดูให้บรรจุไว้ในพระธาตุนารายณ์เจงเวงและพระธาตุนาเวียง ส่วนพระธาตุดูมีเรื่องเล่าถึงที่มาคือดุมจิวรของพระพุทธรูปที่พระพุทธรูปได้สลักกระดุมที่ติดอยู่ปลายจิวรประทานให้ชาวเมือง พระธาตุดูจึงเป็นพระธาตุที่สร้างขึ้นเพื่อเก็บดุมจิวรของพระพุทธรูป ส่วนเรื่องราวของพระธาตุนาเวียง จังหวัดหนองคาย มีเรื่องเล่ากล่าวถึงศิษย์ของพระมหากัสสปะและพระอรหันต์ได้อัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธรูปที่เป็นพระธาตุหัวเหน่ามาบรรจุไว้ ณ ภูเขาหลวง หรือ พระธาตุนาเวียงในปัจจุบัน เรื่องราวของวัดหลวงพ่อนาคเป็นเรื่องที่เล่าถึงความศักดิ์สิทธิ์ของพระพุทธรูปสัญลักษณ์แทนองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า

การอบรมสั่งสอนให้คนในท้องถิ่นได้รู้จักความเป็นมาของท้องถิ่นตน รู้จักรากเหง้า เผ่าพันธุ์ และรู้จักตัวตน ดังเช่นเรื่องเล่าเชียงงาม จังหวัดอุดรธานี มีเนื้อหาที่เล่าถึงความสัมพันธ์ของคนที่ย้ายอยู่ในท้องถิ่นแต่อดีต ชาวขอมเป็นกลุ่มชนหนึ่งที่ปรากฏอยู่ในเรื่อง เรื่องเชียงงามได้สะท้อนให้เห็นว่าชาวขอมเป็นกลุ่มชนที่มีอำนาจ และมีอำนาจเหนือกลุ่มต่างๆ ที่มีเชื้อขอม การตัดสินใจพิพากษาของโทษเชียงงามอย่างยุติธรรม เป็นการสะท้อนให้เห็นถึงความรู้สึกของกลุ่มชาติพันธุ์ลาวที่อยู่ภายใต้การปกครองของชาวขอม เชียงงามจึงเป็นภูมิปัญญาของคนในอดีตที่ส่งผ่านความรู้สึกของใจภายใต้การปกครองของชาวขอม เรื่องเล่าท้องถิ่นจึงมีความสำคัญในการเก็บรักษาและส่งผ่านความคิดและความรู้สึกของคนยุคอดีตสู่คนในยุคปัจจุบัน

บรรพชนอีสานมีภูมิปัญญาในการเรียกชื่อสถานที่ตามเนื้อหา เหตุการณ์ ตัวละครในเรื่องเล่าท้องถิ่น นับเป็นกุศโลบายของผู้ใหญ่ที่จะปลูกฝังให้ลูกหลานได้เห็นความสำคัญของท้องถิ่นตนเอง ทำให้ลูกหลานสนใจในสิ่งที่มีอยู่ตามนามที่ปรากฏ และอาจเป็นการตอกย้ำให้ชนรุ่นหลังไม่ลืมเรื่องราวแต่หนหลังหรือทำให้รู้สึกเสมอว่าเรื่องที่ได้อ่านได้ฟังมาตั้งแต่วัยเยาว์นั้นเป็นเรื่องจริง เพราะมีชื่ออันเป็นภูมิปัญญาปรากฏอยู่จริง เช่น เรื่องเล่าท้องถิ่นเรื่องนางอินถวา เป็นเรื่องที่เล่าถึงที่มาของชื่อดอกไม้คือดอกอินถวา และเล่าถึงที่มาของชื่ออำเภอวังสามหมอ จังหวัดอุดรธานี กล่าวคือสามหมอบเป็นชื่อของหมอบสามคนที่มาปราบจระเข้ตามเนื้อเรื่องที่แสดงภูมิปัญญาในการอธิบายถึงเหตุผลที่เรียกสถานที่แห่งนั้นว่า วังสามหมอบ ที่เคยมีหมอบจระเข้ถึง 3 คนมาปราบจระเข้ ชาวบ้านเชื่อว่าเรื่องเล่านี้ในอดีตเคยเกิดขึ้นจริง และบริเวณที่ฝังศพตัวละครเอกหญิงนั้นได้เกิดต้นดอกไม้ชนิดหนึ่งขึ้น มีดอกสีขาวสวยงามมีกลิ่นหอม ชาวบ้านได้ตั้งชื่อดอกไม้นั้นว่าดอกอินถวา

เรื่องเล่าที่ปลูกฝังขนบธรรมเนียมประเพณีของท้องถิ่น ศึกษาได้จากเรื่องเล่าเกี่ยวกับการทำบุญแจกข้าวเป็นเรื่องราวที่สะท้อนภูมิปัญญาเกี่ยวกับความกตัญญูและหลักที่ควรประพฤติปฏิบัติต่อญาติมิตรที่ล่วงลับด้วยการทำบุญอุทิศส่วนกุศลเรียกว่าบุญแจกข้าว เป็นการทำความดีอย่างยิ่งใหญ่ เป็นการรวมญาติครั้งใหญ่เฉพาะสายตระกูลของครอบครัว ชาวอีสานแอ่งสกลนครมีความเชื่อตามที่เล่าสืบต่อกันมาว่าคนที่ตายไปแล้วหากลูกหลานไม่ได้ทำบุญแจกข้าวไปให้ถือว่าไม่กตัญญู วิญญาณนั้นจะมีแต่ความอดอยากหิวโหย คอยวนเวียน รอคอยหาญาติ และรอคอยข้าวแจก หากไม่ได้รับบุญ วิญญาณนั้นอาจก่นด่าสาปแช่ง ชาวบ้านจึงมีความเชื่อว่าต้องทำบุญให้ญาติผู้ล่วงลับจึงจะทำให้ได้บุญ ชีวิตจะพบแต่ความสุขความเจริญ นอกจากนี้ตัวอย่างจากเรื่องเล่าท้องถิ่นของอำเภอศรีธาตุ จังหวัดอุดรธานี เรื่องนายจำปีและนางศรีได้สะท้อนหลักการปฏิบัติตามธรรมเนียมประเพณีส่วนบุคคลในการจัดการศพผู้ล่วงลับ เป็นภูมิปัญญาการปลูกฝังแบบแผนและธรรมเนียมประเพณีในการจัดงานศพประกอบพิธีทางศาสนา การทำบุญอุทิศให้แก่ผู้ตาย การสร้างธาตุบรรจุอัฐิผู้ตาย การสอนคติธรรมความไม่เที่ยงแท้ของสังขาร ชีวิต และเน้นย้ำหลักการครองเรือน รวมทั้งการไม่ละเมิดสามีภรรยาของผู้อื่น

ภูมิปัญญาด้านการปฏิบัติตามขนบธรรมเนียมประเพณีสังคมของท้องถิ่น พบตัวอย่างจากเรื่องพญาคันคาก และผาแดง-นางไอ่ โดยพญาคันคากและสิ่งมีชีวิตทั้งหลายร่วมกันต่อสู้กับพญาแถนผู้เป็นใหญ่เหนือธรรมชาติ พญาคันคากได้ขอให้พญาแถนปล่อยน้ำฝนให้ตกสู่โลกมนุษย์ โดยมีมนุษย์จะจุดบั้งไฟขึ้นสู่ท้องฟ้าเพื่อบอกกล่าวย้ำเตือนแก่พญาแถนว่าถึงฤดูกาลที่มนุษย์ต้องเพาะปลูก ส่วนเรื่องผาแดงนางไอ่มีฉากการประกวดบั้งไฟ เป็นการเน้นย้ำถึงการปฏิบัติตามประเพณีท้องถิ่นที่สืบทอดกันมานาน เรื่องผาแดงนางไอ่และพญาคันคากจึงเกี่ยวข้องกันที่มาจากประเพณีบั้งไฟและความสำคัญของการจัดประเพณีบั้งไฟ

ความเชื่อเหนือธรรมชาติที่นำไปสู่การปฏิบัติและกลายเป็นประเพณีท้องถิ่นพบได้จากเรื่องเล่าในช่วงออกพรรษาของชาวบ้านริมฝั่งแม่น้ำโขงที่เล่ากันว่านาจะขึ้นมาสักการะพระพุทธรเจ้า ด้วยการจุดลูกไฟบูชา และชาวบ้านจะตั้งเครื่องสักการบูชาพญานาคไว้ที่ริมฝั่งแม่น้ำโขง เรื่องนี้เป็นที่รู้จักในชื่อบั้งไฟพญานาค ในทุกปีจะมีสื่อมวลชนรายงานข่าวเกี่ยวกับบั้งไฟพญานาค และจะมีประชาชนจากทั่วทุกสารทิศเดินทางเข้ามาจับจองพื้นที่ริมฝั่งแม่น้ำโขงเพื่อรอชมปรากฏการณ์ดังกล่าว บั้งไฟพญานาคมีลักษณะเป็นลูกไฟสีชมพูแดงพุ่งขึ้นมาจากแม่น้ำ เป็นลูกไฟที่ไม่มีสี ไม่มีกลิ่น เมื่อลอยขึ้นสู่อากาศจะจางหายไป การเกิดขึ้นของบั้งไฟพญานาคในการรับรู้ของชาวท้องถิ่นเชื่อกันว่าเป็นการกระทำของพญานาคที่พ่นลูกไฟจากเมืองบาดาลผ่านแม่น้ำโขงลอยขึ้นสู่ท้องฟ้าเหนือลำน้ำโขงและหายไปสู่อากาศในช่วงวันออกพรรษาของทุกปี แม้ว่าข้อพิสูจน์ทางวิทยาศาสตร์ จะได้ผลการพิสูจน์ว่าลูกไฟดังกล่าวนั้นคือมวลก๊าซที่เกิดจากอินทรีย์วัตถุ ซากพืชซากสัตว์สะสมทับถมกันอยู่ใต้น้ำจนก่อให้เกิดกลุ่มก๊าซมีเทนและไนโตรเจนลอยขึ้นสู่อากาศ และสามารถติดไฟได้เอง แต่ข้อมูลทางวิทยาศาสตร์น่าจะเป็นคนละส่วนกับความเชื่อและความศรัทธาของชาวบ้าน เนื่องจากชาวบ้านยังคงเชื่อและศรัทธาว่าลูกไฟนั้นเกิดจากการกระทำของพญานาคตามที่เคยยึดถือและเชื่อกันมาแต่โบราณ

การสืบทอดภูมิปัญญาเรื่องเล่าท้องถิ่นเพื่อพัฒนาวิถีชีวิตของชุมชนในแอ่งสกลนคร

ผลการวิจัยพบว่า การสืบทอดเรื่องเล่าท้องถิ่นในพื้นที่แอ่งสกลนครจากการศึกษาภาคสนามด้วยวิธีการสังเกตและการสัมภาษณ์เชิงลึก พบว่าเรื่องเล่าท้องถิ่นเป็นมรดกทางวัฒนธรรมอันดีงามที่ได้รับการสืบทอดต่อกันมาจากอดีตจากคนรุ่นก่อนถึงคนรุ่นปัจจุบัน วิธีการสืบทอดที่พบสามารถจำแนกได้ 6 ข้อ ได้แก่

1) การสืบทอดด้วยวิธีการทางมุขปาฐะ เป็นการเล่าสืบทอดกันตั้งแต่ภายในครอบครัว โดยส่วนใหญ่ พ่อ แม่ ปู่ ย่า ตา ยาย ผู้หลักผู้ใหญ่ก็มีเรื่องราวเล่าขานให้ผู้เยาว์ฟัง เรื่องราวต่างๆ จึงรู้จักสืบทอดกันมาจากคนรุ่นก่อนจนถึงรุ่นปัจจุบัน

2) เมื่อถึงวัยศึกษาเล่าเรียนเข้าสู่ระบบการศึกษา โอกาสในการรับรู้เรื่องราวของท้องถิ่นจึงมาจากการเล่าของครู การที่โรงเรียนเชิญผู้รู้ภายนอกมาถ่ายทอดให้นักเรียนได้รับรู้ภายในโรงเรียน การนำนักเรียนศึกษาภาคสนาม ศึกษาจากสถานที่จริง สถานที่ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องเล่า การพบปะฟังเรื่องราวจากผู้เล่าที่รู้เรื่องของท้องถิ่น เป็นการรับรู้เรื่องราวท้องถิ่นจากการเข้าสู่ระบบการศึกษาตามหลักสูตร การเรียนเนื้อหาตามรายวิชาต่างๆ การสอดแทรกเรื่องราวท้องถิ่นในรายวิชาต่างๆ รวมถึงการจัดกิจกรรมเสริมความรู้ที่โรงเรียนจัดขึ้นทั้งในโรงเรียนและนอกสถานที่ เพื่อให้นักเรียนได้เรียนรู้ความเป็นมาและเรื่องราวอันทรงคุณค่าของท้องถิ่น เป็นการสืบทอดเรื่องเล่าท้องถิ่นตามระบบการศึกษาเล่าเรียนและอบรมขัดเกลาจากโรงเรียน

3) การสืบทอดตามโอกาสงานบุญ ประเพณี พิธีกรรม การแสดง และมหรสพ โอกาสทางสังคมในวิถีชีวิตของคนท้องถิ่นเกิดขึ้นจากการไปทำบุญที่วัดตามปกติ การทำบุญวันพระ การฟังพระเทศน์ การฟังโหมก หรือพิธีกรประกาศ การร่วมงานบุญประเพณีทางสังคม งานบุญของครอบครัวเพื่อนบ้าน พิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับงานบุญ งานประเพณีตามวาระ ในโอกาสทางสังคมเหล่านี้ ชาวบ้านจะมาชุมนุมกันในพื้นที่ทางสังคมของหมู่บ้าน เพื่อร่วมแรงร่วมใจกันในกิจกรรมทางสังคม มักจะมีการแสดง มีมหรสพประกอบงานด้วยเสมอ การเข้าร่วมกิจกรรม รับฟังเรื่องราว รับชมการแสดงในพื้นที่ชุมชน เป็นช่องทางและโอกาสในการสืบทอดเรื่องเล่าของท้องถิ่น

4) สืบทอดผ่านสื่อสังคมตามวิถีชีวิตของสังคมสมัยใหม่ ในปัจจุบันเรื่องเล่าได้ถูกเผยแพร่ผ่านสื่อสังคมช่องทางต่างๆ จากแรกเริ่มของเรื่องเล่าที่ถ่ายทอดสืบทอดกันมาด้วยวิธีเล่าสืบทอดทางมุขปาฐะ ทำให้ได้รับการจัดบันทึกและพิมพ์เผยแพร่ผ่านช่องทางการสื่อสารอย่างหลากหลายช่องทาง เช่น วิทยุ โทรทัศน์ การส่งข้อมูลผ่านเครือข่ายคอมพิวเตอร์ อินเทอร์เน็ต เฟสบุ๊ก ไลน์ อินสตาแกรม

5) สืบทอดด้วยวัตถุสัญลักษณ์ เป็นการศึกษาว่าในท้องถิ่นได้สืบทอด เชิดชู เรื่องราวในท้องถิ่นของตนเพื่อความยั่งยืน และดำรงอยู่ต่อไปได้ด้วยวิธีการนำเนื้อหาบางตอน จากบางตอน หรือตัวละครบางตัว ในเรื่องเล่าท้องถิ่นมาทำให้เป็นสิ่งที่มีความน่าสนใจ จับต้องได้ เป็นวัตถุ เป็นรูปสัญลักษณ์ให้คนทั่วไปสามารถมองเห็นได้ด้วยตา จับต้องสัมผัสได้ ถ่ายรูปบันทึกภาพได้ จึงเป็นการสร้างวัตถุสัญลักษณ์เพื่อสืบทอดเรื่องเล่า

6) สืบทอดด้านการท่องเที่ยว เป็นการนำเรื่องเล่าของท้องถิ่นมาสร้างความน่าสนใจเพื่อกระตุ้นการท่องเที่ยว ในขณะที่เดียวกันก็เป็นการเผยแพร่เรื่องราวของท้องถิ่นให้คงอยู่ในรูปแบบของการมาเยี่ยมชม เมื่อมีผู้มาเยือน มีการโฆษณา มีการเผยแพร่และบอกต่อ ย่อมส่งผลให้ชาวท้องถิ่นได้ประโยชน์จากรายได้และการพัฒนาท้องถิ่นเพื่อรองรับการท่องเที่ยว คือรูปแบบหนึ่งของการสืบทอดตามยุคสมัย เรื่องเล่าท้องถิ่นกับการท่องเที่ยว และการสืบทอดจึงมีความสัมพันธ์กัน การสร้างเรื่องเล่าให้เป็นจุดสนใจ มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จัก จึงเป็นช่องทางหนึ่งของการกระตุ้นให้คนมาท่องเที่ยวในท้องถิ่น ทำให้เรื่องราวของท้องถิ่นนอกจากจะคงอยู่คู่กับท้องถิ่นแล้ว ยังเป็นการเปิดพื้นที่ของท้องถิ่นสู่สายตาและการรับรู้ของคนนอกพื้นที่ อีกทั้งยังเป็นการกระจายข้อมูลข่าวสารของท้องถิ่นออกไปสู่สังคมในวงกว้าง

แนวทางการสืบทอดภูมิปัญญาเรื่องเล่าท้องถิ่นเพื่อพัฒนาวิถีชีวิตของชุมชนในแอ่งสกลนคร

ผลการศึกษาแนวทางการสืบทอดเรื่องราวท้องถิ่นอีสานพบว่า มีวิธีการสืบทอดหลายรูปแบบ เริ่มจากการสืบทอดในครอบครัว สถาบันการศึกษา สืบทอดตามนโยบายสู่ความร่วมมือของประชาชนในชุมชนท้องถิ่น ตลอดจนการสืบทอดในรูปแบบของการท่องเที่ยว การสืบทอดด้วยการใช้สื่อตามระบบการสื่อสารสังคมและเครือข่ายของสื่อมวลชน แนวทางการสืบทอดในแต่ละรูปแบบนั้นเป็นไปตามรูปแบบของการศึกษา กระบวนการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับเจตนารมณ์ด้านการศึกษาของชาติที่ระบุไว้ในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542 มาตรา 4 ที่กล่าวว่า "...การศึกษาหมายความว่า กระบวนการเรียนรู้เพื่อความเจริญงอกงามของบุคคลและสังคม โดยการถ่ายทอดความรู้ การฝึกการอบรม การสืบสานทางวัฒนธรรม การสร้างสรรค์จรรโลงความก้าวหน้าทางวิชาการ การสร้างองค์ความรู้อันเกิดจากการจัดสภาพแวดล้อม สังคม การเรียนรู้และปัจจัยเกื้อหนุนให้บุคคลเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต..."

เมื่อนำแนวทางการสืบทอดมาจัดกลุ่มตามรูปแบบของการจัดการศึกษาจะพบว่า

1. **แนวทางพัฒนาเรื่องเล่าจากการศึกษาในระบบ** สถาบันการศึกษาต้องกำหนดนโยบายที่ชัดเจน เป็นรูปธรรม จัดหลักสูตร จัดการศึกษารายวิชาที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับเรื่องเล่าท้องถิ่นไว้ในหลักสูตร ผูกอบรมผู้สอนและผู้เรียนให้มีความรู้เกี่ยวกับเรื่องเล่าของท้องถิ่น เพื่อเป็นการปลูกฝังและสั่งสมความรู้ มีกิจกรรมเสริมการเรียนรู้นอกห้องเรียน มีระบบการวัดและประเมินผลที่กำหนดจุดมุ่งหมายและวิธีการศึกษา

2. **แนวทางพัฒนาเรื่องเล่าจากการศึกษาตามอัธยาศัย** วิธีการดังกล่าวช่วยส่งเสริมความผูกพัน ความอบอุ่น และความสัมพันธ์ในสถาบันครอบครัวและชุมชน สนับสนุนบรรยากาศการเล่าเรื่องราวต่างๆ ให้เกิดขึ้นในครอบครัวและชุมชน อีกทั้งยังส่งเสริมให้มีกิจกรรมทางสังคมเพื่อให้ทุกคนได้มีส่วนร่วมและเรียนรู้เรื่องราวของท้องถิ่นผ่านเรื่องเล่าด้วยกัน ผ่านกระบวนการอบรมขัดเกลา ที่เกิดจากครอบครัวให้สมาชิกครอบครัวได้รู้และเข้าใจถึงแบบแผน ธรรมเนียม แนวปฏิบัติเกี่ยวกับวัฒนธรรมและประเพณีที่สังคมปฏิบัติสืบต่อกันมา การทำให้สถานที่ที่สัมพันธ์กับเรื่องเล่าท้องถิ่นเป็นแหล่งเรียนรู้ของท้องถิ่น สร้างแหล่งเรียนรู้ประจำชุมชนให้ประชาชนสามารถเข้ามาเยี่ยมชมเพื่อศึกษาหาความรู้ได้โดยสะดวกตามความสนใจ ความพร้อม และโอกาส รวมถึงการสร้างสื่อการเรียนรู้ที่น่าสนใจ การเข้าถึงข้อมูลข่าวสารได้โดยง่ายผ่านระบบเครือข่ายการสื่อสารสังคม การสร้างโครงการพัฒนาชุมชน เพื่อให้ชุมชนมีภาพลักษณ์และมีอัตลักษณ์ อันจะนำมาซึ่งการท่องเที่ยวและความเจริญทางเศรษฐกิจแก่ท้องถิ่น เป้าหมายของแนวทางในการพัฒนาผ่านการจัดการศึกษาดังกล่าวนี้คือการพัฒนาคนที่เป็นสมาชิกของชุมชนแอ่งสกลนครให้มีความรู้เกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของชุมชนที่ตนอาศัยอยู่ สามารถเผยแพร่ความรู้ให้ผู้อื่นเยือนได้เข้าใจ ผ่านกระแสการท่องเที่ยวชุมชน หรือการจัดกิจกรรมทางประเพณี วัฒนธรรมของชุมชน รวมทั้งการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับเรื่องราวชุมชนผ่านช่องทางการสื่อสารต่างๆ

อภิปรายผล

ผลการวิจัยพบว่าเรื่องเล่าท้องถิ่นแฝงไว้ด้วยภูมิปัญญาหลากหลายด้าน เช่น ภูมิปัญญาด้านวัฒนธรรมประเพณี ภูมิปัญญาด้านความเชื่อในสิ่งเหนือธรรมชาติ ภูมิปัญญาความเชื่อเกี่ยวกับศาสนา และภูมิปัญญาเกี่ยวกับชีวิต สิ่งที่เชื่อมโยงเรื่องเล่าต่างๆ คือแก่นของความเชื่อแบบดั้งเดิมและความศรัทธาตามหลักคำสอนพุทธศาสนา ทำให้มนุษย์มีวิถีคิดที่เป็นเหตุเป็นผล เข้าใจตนเอง เข้าใจเพื่อนมนุษย์ สามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมร่วมกับผู้อื่นได้อย่างผาสุก การเล่าเรื่องราวต่างๆ ของท้องถิ่นสืบทอดต่อกันมา คือกุศโลบายในการสอนแก่นแท้ในการดำรงชีวิตให้แก่สมาชิกในสังคม หากมนุษย์เชื่อมั่นศรัทธาในคำสอนของบรรพบุรุษย่อมนำพาชีวิตให้พบกับความเข้าใจสังคม เข้าใจโลกที่ตนดำรงชีวิตอยู่ อาจกล่าวได้ว่าแก่นของเรื่องเล่าต่างๆ คือเรื่องการปฏิบัติในสิ่งที่ควรปฏิบัติและเลี่ยงในสิ่งที่ไม่ควรปฏิบัติตามแนวพระพุทธศาสนา เรื่อง เล่าทุกเรื่องแทบจะมีบทสรุปในแนวทางพระพุทธศาสนา คือ การละชั่วทำความดี ดังเช่น เรื่องผาแดงนางไอ่ หากมนุษย์ไม่สังหารกระรอกบ้านเมืองย่อมไม่ถูกถล่มจนล่มจมลง อาจกล่าวได้ว่ากระรอกคือสัญลักษณ์แห่งธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ที่เรื่องเล่าพยายามจะส่งผ่านแนวคิดที่สำคัญคือมนุษย์ต้องพึ่งพาธรรมชาติ หากมนุษย์ไม่ตระหนักในความสำคัญของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มนุษย์ทั้งหลายย่อมเผชิญกับความเดือดร้อนถ้วนหน้ากัน หากการสังหารกระรอกคือนัยยะแห่งการเบียดเบียนสิ่งมีชีวิต ย่อมทำให้ผลลัพธ์แห่งการเบียดเบียนนำมาซึ่งความเดือดร้อน สิ่งมีชีวิตย่อมยากที่จะอยู่ร่วมกันอย่างผาสุกบนโลกใบนี้ได้ เรื่องเล่าเกี่ยวกับพญานาค 2 ตนที่แย่งชิงความเป็นใหญ่กันนั้นได้สร้างความเดือดร้อนให้กับสรรพชีวิตทั้งหลายที่พึ่งพาอาศัยแหล่งน้ำ เมื่อพญานาคเอาแต่ประลองฤทธิ์กันจนทำให้แหล่งน้ำกลายเป็นน้ำเสียที่สิ่งมีชีวิตทั้งหลายไม่สามารถใช้ประโยชน์ได้ พญานาคจึงต้องลงโทษให้พญานาคลงไปอาศัยอยู่ใต้บาดาล ไม่ให้อยู่ร่วมกับมวลมนุษย์และสัตว์ทั้งหลาย และไม่สามารถทำแหล่งน้ำธรรมชาติให้เสียหายได้อีก เรื่องราวแบบนี้อาจเป็นสัญญาณเตือนมนุษย์ให้รู้จักรักษาทักษะธรรมชาติที่มนุษย์ต้องใช้ประโยชน์ร่วมกัน ความเชื่อเรื่องนาคในท้องถิ่นแอ่งสกลนครนั้นมีอิทธิพลต่อรูปแบบงานศิลปกรรมในท้องถิ่นเป็นอย่างมาก เรื่องเล่ากล่าวว่ นาคเป็นผู้ที่ศรัทธาในพระพุทธศาสนาเป็นอย่างมาก นาคพยายามแปลงเป็นมนุษย์เพื่อบวชเป็นพระ แต่นาคไม่ซ่มมนุษย์จึงไม่สามารถบวชได้ พิธีบวชจึงมีคำว่า "บวชนาค" ให้ปรากฏเพื่อเป็นสิ่งย้ำเตือนถึงความศรัทธาของนาคที่มีต่อพระพุทธศาสนา นาคแม้จะบวชเป็นพระไม่ได้ แต่นาคก็ได้ทำหน้าที่อันยิ่งใหญ่ในการปกป้องพระศาสนา ทำให้สถาปัตยกรรมต่างๆ มีนาคปรากฏอยู่ เช่น พระพุทธรูปปางนาคปรก บันไดนาคของโบสถ์ วิหาร หรือศาสนสถานต่าง ๆ คิดเรื่องบันไดนาคยังเป็นสัญลักษณ์ที่แสดงถึงทางเชื่อมระหว่างโลกมนุษย์กับโลกสวรรค์ หรือเขตแดนอันศักดิ์สิทธิ์อีกด้วย ตามวัดวาอารามที่มี

บันไดนาคโหม่นุชย์เดินเข้าไปสู่พระอุโบสถนั้น เป็นนัยที่บ่งบอกว่ามนุษย์กำลังเข้าสู่เขตศักดิ์สิทธิ์ที่สุดของสถานที่นั้น เป็นการสมมุติเขตสวรรค์ที่มนุษย์ได้ก้าวเข้าไปเยือน ดังเช่นป่าคำชะโนด จังหวัดอุดรธานี มีสะพานนาคโหม่นุชย์เดินเข้าไป สะพานนาจึงถือเป็นสิ่งเชื่อมระหว่างดินแดนมนุษย์กับดินแดนอีกด้านหนึ่งที่เป็นดินแดนอันศักดิ์สิทธิ์

เรื่องเล่าท้องถิ่นและสถานที่อันเกี่ยวเนื่องกับเรื่องเล่านี้มีความสัมพันธ์กัน สิ่งประกอบสร้างขึ้นเป็นวัฒนธรรมในแอ่งสกลนคร ประกอบด้วย สายวัฒนธรรมความเชื่อเกี่ยวกับพญานาค และสายวัฒนธรรมพระพุทธศาสนา เรื่องเล่าที่มีความโดดเด่นและสำคัญอย่างมากของของดินแดนในแอ่งสกลนครคือเรื่องเล่า อูร์งคินทาน สถานที่ที่ได้รับการเคารพบูชาในดินแดนแอ่งสกลนครจำนวนมากมีเรื่องเล่าที่เกี่ยวข้องเชื่อมโยงถึงเรื่องอูร์งคินทาน ใจความหลักของเรื่องอูร์งคินทานคือการเดินทางของพระอรหันต์เพื่อนำพระบรมสารีริกธาตุ กระดูกส่วนนอกของพระพุทธองค์มาประดิษฐาน ณ ภูกำพร้าวหรือดินแดนอันเป็นที่ตั้งของพระธาตุพนม ในจังหวัดนครพนม ความเด่นของเรื่องเล่าในแอ่งสกลนครไม่ว่าจะเป็นเรื่องเกี่ยวกับพญานาค และเรื่องเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาต่างยึดโยงเรื่องราวต่างๆ ของคนและสถานที่เข้าไว้ด้วยกัน สะท้อนให้เห็นถึงโลกทัศน์ วิถีการปฏิบัติ วิถีในการดำเนินชีวิต ความสำคัญของเรื่องเล่าในแอ่งสกลนครคือการยึดโยงคน ชีวิต ความเชื่อ วิถี และสถานที่เข้าไว้ด้วยกันอย่างกลมกลืน ทำให้อัตลักษณ์ของความเป็นคนในแอ่งสกลนครชัดเจน โดยเฉพาะความเป็นกลุ่มและความเป็นพวกเดียวกัน การมีชีวิตที่ตั้งอยู่บนรากเหง้า รากฐานที่ผ่านการสั่งสมและปฏิบัติสืบต่อกันมาหลายรุ่น นำไปสู่วิถีการดำเนินชีวิตที่สามารถปรับตัวได้ตามสภาพแวดล้อมของท้องถิ่น ความเชื่อถือศรัทธาที่เชื่อมโยงชีวิต แนวคิด และวัฒนธรรมเข้าไว้ด้วยกัน แก่นแห่งความเชื่อท้องถิ่นและพระพุทธศาสนายึดโยงความเป็นหนึ่งเดียวในการสร้างสรรค์ศิลปกรรมหรือสถาปัตยกรรม ความเชื่อที่มาจากรากฐานเดียวกันนำไปสู่การปฏิบัติ เกิดเป็นประเพณี นำไปสู่ความสมัครสมานสามัคคีช่วยเหลือเกื้อกูลกัน เป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน ความเชื่อมั่นในความจริงแห่งชีวิต ความไม่เที่ยงในสรรพสิ่ง และผลกรรม ทำให้การดำรงชีวิตมีภูมิคุ้มกัน พอเพียง และเอื้อเพื่อเกื้อกูลกัน

กิตติกรรมประกาศ

ขอขอบพระคุณบัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ที่สนับสนุนอนุมัติให้ทุนอุดหนุนวิทยานิพนธ์สำหรับนิสิตประจำภาคการศึกษาต้น ปีการศึกษา 2560 ปีงบประมาณ 2561

บรรณานุกรม

- ขุนธิระมัยสิทธิการ. (2509). *ตำนานพระธาตุเชิงชุมจังหวัดสกลนคร และพงศาวดารภาคอีสาน ฉบับพระยาขัติยวงษา*. พระนคร: โรงพิมพ์ส่วนท้องถิ่น.
- พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542. (2542). *ราชกิจจานุเบกษา*. เล่ม 116 (ตอนที่ 74 ก).
- สุจิตต์ วงษ์เทศ. (2549). *สุวรรณภูมิ: ต้นกระแสนประวัติศาสตร์ไทย*. กรุงเทพฯ: มติชน.
- สุเทพ สุนทรเกสซ์. (2548). *มานุษยวิทยากับประวัติศาสตร์: รวมความเรียงว่าด้วยการประยุกต์ใช้แนวความคิดและทฤษฎีทางมานุษยวิทยาในการศึกษาข้อมูลทางประวัติศาสตร์*. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ.
- สุภัทรดิศ ดิศกุล. (2535). *ประวัติศาสตร์เอเชียอาคเนย์ถึง พ.ศ.2000*. กรุงเทพฯ: สมาคมประวัติศาสตร์ในพระราชูปถัมภ์สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี.
- สุรัชย์ ชินบุตร. (2558). *อรติมายานารายณ์เจงเวง: ภาพแทนแม่หญิงแอ่งสกลนคร*. ใน *เอกสารการประชุมวิชาการระดับชาติ "ภาษา วรรณคดีไทย และการสอนภาษาไทยในฐานะภาษาต่างประเทศ: การเรียนรู้และสร้างสรรค์จากสังคมไทยสู่สังคมโลก" ครั้งที่ 2*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- อุตร จันทวัน. (2555). *นิทานอูร์งคินทาน (ฉบับลาว) ตำนานพญานาคลุ่มน้ำโขง*. ขอนแก่น: คลังนานาวิทยา.